Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 18ης Ιουλίου 2013*

«Ιθαγένεια της Ένωσης — Άρθρα 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ — Δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής — Επίδομα σπουδών χορηγούμενο σε υπήκοο κράτους μέλους για σπουδές πραγματοποιούμενες εντός άλλου κράτους μέλους — Υποχρέωση διαμονής στο κράτος μέλος καταγωγής επί τρία τουλάχιστον έτη πριν την έναρξη των σπουδών»

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-523/11 και C-585/11,

με αντικείμενο αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλαν το Verwaltungsgericht Hannover (Γερμανία) και το Verwaltungsgericht Karlsruhe (Γερμανία) με αποφάσεις, αντιστοίχως, της 5ης Οκτωβρίου και της 16ης Νοεμβρίου 2011, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο στις 13 Οκτωβρίου και στις 24 Νοεμβρίου 2011, στο πλαίσιο των δικών

Laurence Prinz

κατά

Region Hannover (C-523/11),

και

Philipp Seeberger

κατά

Studentenwerk Heidelberg (C-585/11),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Ilešič, πρόεδρο τμήματος, K. Lenaerts, αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου, μετέχοντα ως δικαστή στο τρίτο τμήμα, E. Jarašiūnas, A. Ó Caoimh (εισηγητή) και C. G. Fernlund, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: E. Sharpston

γραμματέας: A. Impellizzeri, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 29ης Νοεμβρίου 2012,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— ο Ph. Seeberger, εκπροσωπούμενος από τον M. Y. Popper, Rechtsanwalt,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους T. Henze και J. Möller,

— η Δανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη V. Pasternak Jørgensen και τον C. Thorning,

— η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη Γ. Παπαγιάννη,

— η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις B. Koopman και C. Wissels,

— η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την C. Pesendorfer και τον G. Eberhard,

— η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την M. Pere και τον J. Leppo,

— η Σουηδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις A. Falk, C. Stege και U. Persson,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την S. Grünheid και από τους D. Roussanov και V. Kreuschitz,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 21ης Φεβρουαρίου 2013,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν την ερμηνεία των άρθρων 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ

2 Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο ενδίκων διαφορών μεταξύ, όσον αφορά την πρώτη περίπτωση, της L. Prinz, Γερμανίδας υπηκόου, και της Region Hannover (Περιφέρεια Ανόβερου, υπηρεσία επιδομάτων σπουδών) και, όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, του Ph. Seeberger, επίσης Γερμανού υπηκόου, και του Studentenwerk Heidelberg, Amt für Ausbildungsförderung (Φοιτητικό Ίδρυμα Χαϊδελβέργης, Γραφείο επιδομάτων σπουδών, στο εξής: Studentenwerk), σχετικά με την ύπαρξη δικαιώματος χορηγήσεως επιδόματος για σπουδές που πραγματοποιούνται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ευρισκόμενα σε άλλα κράτη μέλη εκτός της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

Το νομικό πλαίσιο

3 Το άρθρο 5 του ομοσπονδιακού νόμου περί χορηγήσεως επιδομάτων σπουδών και καταρτίσεως [Bundesgesetz über individuelle Förderung der Ausbildung (Bundesausbildungsförderungsgesetz)], όπως τροποποιήθηκε, την 1η Ιανουαρίου 2008, με τον εικοστό δεύτερο νόμο περί τροποποιήσεως του ομοσπονδιακού νόμου περί χορηγήσεως επιδομάτων σπουδών και καταρτίσεως (*BGB1.* I, σ. 3254, στο εξής: BAföG), το οποίο φέρει τον τίτλο «Σπουδές και κατάρτιση στην αλλοδαπή», ορίζει τα εξής:

«1. Η μόνιμη διαμονή, κατά την έννοια του παρόντος νόμου, ορίζεται ως ο τόπος στον οποίο ο ενδιαφερόμενος έχει, όχι απλώς προσωρινά, το κέντρο των συμφερόντων του, ανεξαρτήτως της όποιας προθέσεως μονίμου εγκαταστάσεως· ο διαμένων σε ορισμένο τόπο αποκλειστικώς για λόγους σπουδών δεν θεωρείται μονίμως διαμένων στον τόπο αυτό.

2. Στους φοιτητές που διαμένουν μονίμως στη Γερμανία και πραγματοποιούν σπουδές σε εκπαιδευτικό ίδρυμα της αλλοδαπής χορηγείται επίδομα σπουδών εφόσον:

[...]

3) ο φοιτητής αρχίζει ή συνεχίζει τη φοίτησή του σε εκπαιδευτικό ίδρυμα ή ίδρυμα καταρτίσεως κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της Ελβετίας.

[...]»

4 Το άρθρο 6 του BAföG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Επίδομα σπουδών και καταρτίσεως Γερμανών υπηκόων ευρισκομένων στην αλλοδαπή», προβλέπει ότι οι Γερμανοί υπήκοοι που διαμένουν μονίμως στην αλλοδαπή και σπουδάζουν σε εκεί ευρισκόμενα εκπαιδευτικά ιδρύματα ή ιδρύματα καταρτίσεως ή που, με βάση τον τόπο αυτό διαμονής, σπουδάζουν σε ίδρυμα ευρισκόμενο σε γειτονικό [του τόπου διαμονής] κράτος μπορούν να λάβουν επίδομα σπουδών ή καταρτίσεως για να φοιτήσουν στον τόπο διαμονής τους ή σε γειτονικό κράτος, εφόσον τούτο δικαιολογείται από τις ιδιαίτερες περιστάσεις της συγκεκριμένης περιπτώσεως.

5 Το άρθρο 16 του BAföG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Διάρκεια της χορηγήσεως του επιδόματος σπουδών ή καταρτίσεως στην αλλοδαπή», έχει ως εξής:

«1. Για σπουδές ή κατάρτιση στην αλλοδαπή, κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 2, σημείο 1, ή παράγραφος 5, χορηγείται επίδομα σπουδών ή καταρτίσεως επί ένα έτος κατά το μέγιστο [...]

[...]

3. Στις περιπτώσεις που διαλαμβάνονται στο άρθρο 5, παράγραφος 2, σημεία 2 και 3, η χορήγηση του επιδόματος σπουδών ή καταρτίσεως δεν υπόκειται στον χρονικό περιορισμό που προβλέπεται στις παραγράφους 1 και 2· όσον αφορά, πάντως, τις περιπτώσεις που διαλαμβάνονται στο άρθρο 5, παράγραφος 2, σημείο 3, το επίδομα καταβάλλεται για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει το ένα έτος μόνον εφόσον ο φοιτητής ή σπουδαστής, κατά την έναρξη της διαμονής του στην αλλοδαπή, μετά τις 31 Δεκεμβρίου 2007, διέμενε μονίμως στην γερμανική επικράτεια τουλάχιστον από τριετίας.»

Τα πραγματικά περιστατικά των υποθέσεων των κυρίων δικών και τα προδικαστικά ερωτήματα

Η υπόθεση C-523/11

6 Η L. Prinz, η οποία γεννήθηκε το 1991 στη Γερμανία, διέμενε με την οικογένειά της επί δέκα έτη στην Τυνησία, όπου ο πατέρας της εργαζόταν ως υπάλληλος γερμανικής επιχειρήσεως. Έχοντας επιστρέψει στη Γερμανία τον Ιανουάριο του 2007, η ενδιαφερόμενη ολοκλήρωσε τις σπουδές της δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως στη Φρανκφούρτη (Γερμανία), όπου και έλαβε το σχετικό απολυτήριο δίπλωμα (Abitur) τον Ιούνιο του 2009. Την 1η Σεπτεμβρίου 2009 άρχισε σπουδές στο πανεπιστήμιο Erasmus του Ρόττερνταμ (Κάτω Χώρες).

7 Κατόπιν αιτήσεως της L. Prinz για τη χορήγηση επιδόματος σπουδών όσον αφορά το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010, η Region Hannover, με απόφαση της 30ής Απριλίου 2010, χορήγησε το επίδομα αυτό για το χρονικό διάστημα από τον Σεπτέμβριο του 2009 έως τον Αύγουστο του 2010.

8 Αντιθέτως, η αίτηση της L. Prinz για τη χορήγηση επιδόματος όσον αφορά το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011 απορρίφθηκε με απόφαση της 4ης Μαΐου 2010, για τον λόγο ότι η ενδιαφερόμενη, καθόσον δεν πληρούσε την προϋπόθεση περί διαμονής που ορίζει ο BafögG, δεν δικαιούταν να λαμβάνει επίδομα σπουδών για απεριόριστο χρονικό διάστημα, δεδομένου ότι, βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 3, του νόμου αυτού, είχε δικαίωμα λήψεως του επιδόματος αυτού μόνο για ένα έτος.

9 Την 1η Ιουνίου 2010, η L. Prinz άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής. Υποστήριξε ότι πληροί την ως άνω προϋπόθεση, καθόσον διέμεινε στη Γερμανία από τον Σεπτέμβριο του 1993 έως τον Απρίλιο του 1994 και από τον Ιανουάριο του 2007 έως τον Αύγουστο του 2009, δηλαδή επί τρία έτη και τέσσερις μήνες. Υποστήριξε επίσης ότι η προϋπόθεση περί διαμονής την οποία προβλέπει ο BAföG αντιβαίνει στο άρθρο 21 ΣΛΕΕ και επικαλέσθηκε τους δεσμούς που διατήρησε με το οικείο κράτος μέλος, επισημαίνοντας ότι γεννήθηκε στη χώρα αυτή, έχει τη γερμανική ιθαγένεια, εγκαταστάθηκε εκτός αυτού του κράτους μέλους αποκλειστικώς και μόνον λόγω της μεταθέσεως του πατέρα της και διατηρούσε πάντα δεσμούς με τη χώρα καταγωγής της. Κατά την L. Prinz οι δεσμοί αυτοί δεν θα ενισχύονταν ουσιωδώς λόγω επιπλέον διαμονής διάρκειας τεσσάρων μηνών.

10 Η Region Hannover υποστηρίζει ότι η τουλάχιστον τριετής διαμονή την οποία προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του BafögG πρέπει, κατά λογική συνέπεια, να είναι αδιάλειπτη. Ο νόμος αυτός ουδόλως αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης περί ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής, δεδομένου ότι το δίκαιο αυτό δεν επιβάλλει σε κράτος μέλος καμία υποχρέωση καταβολής επιδόματος, άνευ περιορισμού, στους υπηκόους του.

11 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν προϋπόθεση περί διαμονής όπως η επίμαχη εν προκειμένω είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης. Εκτιμά ότι, όπως και η προϋπόθεση που ίσχυε πριν τον εικοστό δεύτερο νόμο περί τροποποιήσεως του ομοσπονδιακού νόμου περί χορηγήσεως επιδομάτων σπουδών και καταρτίσεως, συγκεκριμένα δε η υποχρέωση φοιτήσεως σε γερμανικό εκπαιδευτικό ίδρυμα ή ίδρυμα καταρτίσεως επί ένα τουλάχιστον έτος, η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης προϋπόθεση μπορεί να αποθαρρύνει πολίτη της Ένωσης να πραγματοποιήσει σπουδές σε άλλο κράτος μέλος, καθόσον, μετά από ένα έτος, δεν θα δικαιούται πλέον επίδομα σπουδών. Μολονότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, είναι θεμιτό για ένα κράτος μέλος να χορηγεί επιδόματα σπουδών ή καταρτίσεως μόνον στους φοιτητές που αποδεικνύουν ορισμένο βαθμό εντάξεως στην κοινωνία αυτού του κράτους μέλους, εντούτοις το κριτήριο περί αδιάλειπτης τριετούς διαμονής στη Γερμανία, προ της ενάρξεως της διαμονής στην αλλοδαπή, δεν είναι ικανό να αποδείξει ότι υφίσταται μια τέτοια ένταξη.

12 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Verwaltungsgericht Hannover αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Συνιστά αδικαιολόγητο, κατά το δίκαιο της [Ένωσης], περιορισμό του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής, του οποίου απολαύουν οι πολίτες της [Ένωσης] βάσει των άρθρων 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ, η, βάσει του [BafögG], χορήγηση επιδόματος σπουδών μόνο για ένα έτος σε Γερμανίδα υπήκοο που διαμένει μόνιμα στην ημεδαπή, αλλά φοιτά σε εκπαιδευτικό ίδρυμα κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τον λόγο ότι δεν διέμενε αδιαλείπτως στη Γερμανία επί τρία τουλάχιστον έτη πριν την έναρξη της διαμονής της στην αλλοδαπή;»

Η υπόθεση C-585/11

13 Ο Ph. Seeberger γεννήθηκε το 1983 στη Γερμανία, όπου και διέμενε με τους γονείς του, οι οποίοι είναι επίσης Γερμανοί υπήκοοι. Φοίτησε σε δημοτικό σχολείο του Μονάχου (Γερμανία) από το 1989 έως το 1984 και εν συνεχεία σε σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως. Από το 1994 έως τον Δεκέμβριο του 2005, ο ενδιαφερόμενος διέμενε με τους γονείς του στη Μαγιόρκα (Ισπανία), όπου ο πατέρας του εργαζόταν ως ανεξάρτητος σύμβουλος επιχειρήσεων.

14 Τον Ιανουάριο του 2006, οι γονείς του Ph. Seeberger εγκαταστάθηκαν στην Κολωνία (Γερμανία). Ο Ph. Seeberger, μολονότι ενεγράφη στα δημοτολόγια του Δήμου Μονάχου μόλις στις 26 Οκτωβρίου 2009, διατείνεται ότι από τον Μάιο του 2006 διαμένει μόνιμα στη Γερμανία.

15 Τον Σεπτέμβριο του 2009, ο Ph. Seeberger άρχισε σπουδές οικονομικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο των Βαλεαρίδων, στην Πάλμα της Μαγιόρκας (Ισπανία), υπέβαλε δε στο Studentenwerk αίτηση για τη χορήγηση επιδόματος σπουδών.

16 Το Studentenwerk απέρριψε την αίτηση αυτή για τον λόγο ότι καθόσον ο ενδιαφερόμενος δεν πληρούσε την προϋπόθεση περί διαμονής, την οποία προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του BAföG, δεν μπορούσε να του χορηγηθεί το επίδομα αυτό, βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, σημείο 3, του εν λόγω νόμου.

17 Επικαλούμενος τα δικαιώματά του ελεύθερης κυκλοφορίας ως πολίτης της Ένωσης, ο Ph. Seeberger άσκησε ενδικοφανή προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής, την οποία απέρριψε το Studentenwerk με απόφαση της 14ης Ιουνίου 2010.

18 Με προσφυγή που άσκησε ενώπιον του Verwaltungsgericht Karlsruhe, ο Ph. Seeberger υποστήριξε ότι η προϋπόθεση περί διαμονής την οποία προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3,του BAföG συνιστά περιορισμό του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας, καθόσον τον υποχρέωνε είτε να παύσει να διαμένει μονίμως σε άλλο κράτος μέλος είτε να επιστρέψει εγκαίρως για μόνιμη διαμονή στη Γερμανία, άλλως θα έθετε σε κίνδυνο τη χορήγηση του επιδόματος για τις σπουδές που πραγματοποιούσε στην Ισπανία. Επισημαίνει συναφώς ότι μόνον στην Ισπανία έχει γίνει δεκτός σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα για να πραγματοποιήσει πανεπιστημιακές σπουδές και ότι επιθυμεί να ολοκληρώσει τις σπουδές του σε αυτό το κράτος μέλος.

19 Το Studentenwerk διατείνεται ότι, καθόσον η υποχρέωση διαμονής την οποία προβλέπει ο BAföG ισχύει ομοίως για όλους τους ημεδαπούς, μπορεί να τύχει εφαρμογής και στην περίπτωση πολιτών της Ένωσης προερχομένων από άλλα κράτη μέλη, οι οποίοι απολαύουν του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας. Η υποχρέωση αυτή απορρέει από το θεμιτό συμφέρον του κράτους μέλους, το οποίο χορηγεί κοινωνικές παροχές χρησιμοποιώντας τα προερχόμενα από τη φορολογία δημόσια έσοδα, να περιορίζει τα οικονομικά οφέλη σε κατηγορίες προσώπων που μπορούν να αποδείξουν τους ελάχιστους απαιτούμενους δεσμούς με το κράτος μέλος χορηγήσεως των παροχών.

20 Στην απόφασή του περί παραπομπής, το Verwaltungsgericht Karlsruhe διαπιστώνει ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης προϋπόθεση περί διαμονής δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση επιδόματος για σπουδές στη Γερμανία. Επισημαίνει ότι μια τέτοια προϋπόθεση περί διαμονής, λόγω των δυσχερειών σε προσωπικό επίπεδο, των επιπλέον εξόδων και των καθυστερήσεων που ενδεχομένως συνεπάγεται, μπορεί να αποθαρρύνει τους πολίτες της Ένωσης να μεταβούν από τη Γερμανία σε άλλο κράτος μέλος προκειμένου να σπουδάσουν σ' αυτό. Το εν λόγω δικαστήριο διατηρεί επιφυλάξεις ως προς το αν είναι δικαιολογημένη η απαίτηση ότι ο αιτών τη χορήγηση επιδόματος πρέπει, κατά την έναρξη των σπουδών του, να έχει διαμείνει στη Γερμανία επί τρία τουλάχιστον έτη και διερωτάται μήπως πρέπει να γίνει δεκτό εν προκειμένω ότι υφίσταται ο βαθμός εντάξεως στην κοινωνία αυτού του κράτους μέλους τον οποίο μπορεί να απαιτήσει θεμιτώς το εν λόγω κράτος, δεδομένου ότι ο αιτών το επίδομα, ο οποίος είναι Γερμανός υπήκοος, ανατράφηκε από τους γονείς του στη Γερμανία και πραγματοποίησε στη χώρα αυτή τις σπουδές του [πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως] μέχρι την ηλικία των δώδεκα ετών, όταν και μετακινήθηκε μαζί με την οικογένειά του, λόγω του ότι ο πατέρας του έκανε χρήση των δικαιωμάτων που αντλεί από τα άρθρα 45 ΣΛΕΕ και 49 ΣΛΕΕ. Κατά το δικαστήριο αυτό, κριτήριο το οποίο στηρίζεται σε συγκεκριμένο χρονικό σημείο και στο χρονικό διάστημα της τριετίας που προηγείται της ενάρξεως των σπουδών στην αλλοδαπή φαίνεται εκ πρώτης όψεως ελάχιστα πρόσφορο για να αποδειχθεί η απαιτούμενη ένταξη.

21 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Verwaltungsgericht Karlsruhe αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης εθνική νομοθετική ρύθμιση, βάσει της οποίας δεν χορηγείται επίδομα σπουδών ή καταρτίσεως σε άλλο κράτος μέλος αποκλειστικά και μόνο για τον λόγο ότι ο φοιτητής ή σπουδαστής, ο οποίος άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, δεν είχε, κατά την έναρξη των σπουδών του, τη μόνιμη διαμονή του στο κράτος μέλος καταγωγής του επί τρία τουλάχιστον έτη;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

22 Με τα ερωτήματα αυτά, τα οποία πρέπει να εξετασθούν από κοινού, τα αιτούντα δικαστήρια ερωτούν κατ' ουσίαν αν τα άρθρα 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτά νομοθεσία κράτους μέλους κατά την οποία η χορήγηση, για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει το ένα έτος, επιδόματος σπουδών ή καταρτίσεως για σπουδές σε άλλο κράτος μέλος εξαρτάται αποκλειστικώς από το αν πληρούται προϋπόθεση, όπως αυτή που προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του BAföG, βάσει της οποίας επιβάλλεται στον αιτούντα υποχρέωση μόνιμης διαμονής, κατά την έννοια του νόμου αυτού, στην εθνική επικράτεια επί τρία τουλάχιστον έτη πριν την έναρξη των σπουδών αυτών.

23 Πρέπει καταρχάς να υπομνησθεί ότι, ως Γερμανοί υπήκοοι, η L. Prinz και ο Ph. Seeberger έχουν, βάσει του άρθρου 20, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης και μπορούν, ως εκ τούτου, να επικαλεσθούν, ακόμη και έναντι του κράτους μέλους καταγωγής τους, δικαιώματα που τους παρέχονται βάσει της ιδιότητάς τους αυτής (βλ. αποφάσεις της 26ης Οκτωβρίου 2006, C-192/05, Tas-Hagen και Tas, Συλλογή 2006, σ. I-10451, σκέψη 19, και της 23ης Οκτωβρίου 2007, C-11/06 και C-12/06, Morgan και Bucher, Συλλογή 2007, σ. I-9161, σκέψη 22).

24 Όπως έχει επανειλημμένα κρίνει το Δικαστήριο, η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης τείνει να αποτελέσει τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των κρατών μελών, η οποία, εντός του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης ΛΕΕ, παρέχει τη δυνατότητα σε όσους εξ αυτών τελούν στην ίδια κατάσταση να τυγχάνουν της ιδίας νομικής μεταχειρίσεως, ανεξαρτήτως της ιθαγενείας τους και με την επιφύλαξη των ρητώς προβλεπομένων προς τούτο εξαιρέσεων (αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-184/99, Grzelczyk, Συλλογή 2001, σ. I-6193, σκέψη 31, της 11ης Ιουλίου 2002, C-224/98, D'Hoop, Συλλογή 2002, σ. I-6191, σκέψη 28, και της 21ης Φεβρουαρίου 2013, C-46/12, N., σκέψη 27).

25 Μεταξύ των περιπτώσεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης καταλέγονται και αυτές που άπτονται της ασκήσεως των θεμελιωδών ελευθεριών που διασφαλίζει η Συνθήκη, ιδίως δε εκείνες που άπτονται της ελευθερίας κυκλοφορίας και διαμονής εντός των κρατών μελών, όπως κατοχυρώνεται βάσει του άρθρου 21 ΣΛΕΕ (προμνημονευθείσα απόφαση Tas-Hagen και Tas, σκέψη 22, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, C-76/05, Schwarz και Gootjes-Schwarz, Συλλογή 2007, σ. I-6849, σκέψη 87 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, και προμνημονευθείσα απόφαση Morgan και Bucher, σκέψη 23).

26 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι, όπως επισήμαναν η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, μολονότι τα κράτη μέλη είναι αρμόδια, βάσει του άρθρου 165, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση των αντιστοίχων συστημάτων τους εκπαιδεύσεως, πρέπει εντούτοις να ασκούν την αρμοδιότητα αυτή κατά τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως δε με τις διατάξεις της Συνθήκης περί ελευθερίας κυκλοφορίας και διαμονής εντός των κρατών μελών, όπως κατοχυρώνεται βάσει του άρθρου 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (βλ. προμνημονευθείσα απόφαση Morgan και Bucher, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

27 Εν συνεχεία, επισημαίνεται ότι εθνική ρύθμιση που περιάγει σε δυσμενή θέση ορισμένους ημεδαπούς απλώς και μόνον επειδή άσκησαν το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής σε άλλο κράτος μέλος αποτελεί περιορισμό των ελευθεριών που κατοχυρώνονται, βάσει του άρθρου 21,

παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, υπέρ όλων των πολιτών της Ένωσης (βλ. απόφαση της 18ης Ιουλίου 2006, C-406/04, De Cuyper, Συλλογή 2006, σ. I-6947, σκέψη 39, και προμνημονευθείσες αποφάσεις Tas-Hagen και Tas, σκέψη 31, και Morgan και Bucher, σκέψη 25).

28 Συγκεκριμένα, οι διευκολύνσεις που παρέχονται βάσει της Συνθήκης όσον αφορά την κυκλοφορία των πολιτών της Ένωσης δεν θα μπορούσαν να παράγουν πλήρως τα αποτελέσματά τους σε περίπτωση κατά την οποία θα υπήρχε ενδεχόμενο να αποτραπεί ο πολίτης να κάνει χρήση τους εξαιτίας κωλυμάτων που συναρτώνται με τη διαμονή του εντός άλλου κράτους μέλους, λόγω ρυθμίσεως του κράτους μέλους καταγωγής του η οποία τον περιάγει σε δυσμενή θέση απλώς και μόνον επειδή έκανε χρήση των διευκολύνσεων αυτών (βλ., σχετικώς, προμνημονευθείσα απόφαση D'Hoop, σκέψη 31, απόφαση της 29ης Απριλίου 2004, C-224/02, Pusa, Συλλογή 2004, σ. I-5763, σκέψη 19, και προμνημονευθείσα απόφαση Morgan και Bucher, σκέψη 26).

29 Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαιτέρως σημαντικό στον τομέα της παιδείας, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών που επιδιώκονται με τα άρθρα 6, στοιχείο ε', ΣΛΕΕ και 165, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, ΣΛΕΕ, δηλαδή, μεταξύ άλλων, του σκοπού να ενθαρρυνθεί η κινητικότητα των φοιτητών και του διδακτικού προσωπικού (βλ. αποφάσεις D'Hoop, προμνημονευθείσα, σκέψη 32, της 7ης Ιουλίου 2005, C-147/03, Επιτροπή κατά Αυστρίας, Συλλογή 2005, σ. I-5969, σκέψη 44, και Morgan και Bucher, προμνημονευθείσα, σκέψη 27).

30 Κατά συνέπεια, οσάκις κράτος μέλος καθιερώνει σύστημα επιδομάτων σπουδών που καθιστά δυνατό σε φοιτητές να λαμβάνουν τα επιδόματα αυτά σε περίπτωση κατά την οποία πραγματοποιούν σπουδές σε άλλο κράτος μέλος, οφείλει να μεριμνά ώστε οι όροι χορηγήσεως των επιδομάτων αυτών να μη συνεπάγονται αδικαιολόγητο περιορισμό του δικαιώματος κυκλοφορίας και διαμονής εντός των κρατών μελών, το οποίο προβλέπει το άρθρο 21 ΣΛΕΕ (βλ. προμνημονευθείσα απόφαση Morgan και Bucher, σκέψη 28).

31 Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι προϋπόθεση περί αδιάλειπτης τριετούς διαμονής, όπως αυτή την οποία προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του BAföG, μολονότι ισχύει αδιακρίτως για τους ημεδαπούς και τους λοιπούς πολίτες της Ένωσης, συνιστά περιορισμό του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής του οποίου απολαύουν όλοι οι πολίτες της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 21 ΣΛΕΕ.

32 Η προϋπόθεση αυτή δύναται να αποτρέψει τους ημεδαπούς, όπως οι προσφεύγοντες των κυρίων δικών, να ασκήσουν το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής εντός άλλου κράτους μέλους, λαμβανομένων υπόψη των συνεπειών που δύναται να έχει η άσκηση της ελευθερίας αυτής όσον αφορά το δικαίωμα λήψεως επιδόματος σπουδών.

33 Κατά πάγια νομολογία, ρύθμιση δυνάμενη να περιορίσει θεμελιώδη ελευθερία διασφαλιζόμενη από τη Συνθήκη μπορεί να δικαιολογηθεί, από απόψεως του δικαίου της Ένωσης, μόνον βάσει αντικειμενικών λόγων γενικού συμφέροντος, ανεξάρτητων από την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων, και εφόσον έχει αναλογικό χαρακτήρα προς τον σκοπό που θεμιτώς επιδιώκει το εθνικό δίκαιο (βλ. προμνημονευθείσες αποφάσεις De Cuyper, σκέψη 40, Tas-Hagen και Tas, σκέψη 33, και Morgan και Bucher, σκέψη 33). Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι ένα μέτρο έχει αναλογικό χαρακτήρα οσάκις είναι κατάλληλο για την επίτευξη του επιδιωκομένου σκοπού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξή του μέτρο (προμνημονευθείσες αποφάσεις De Cuyper, σκέψη 42, και Morgan και Bucher, σκέψη 33, καθώς και απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, C-379/11, Caves Krier Frères, σκέψη 48 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

34 Στις υπό κρίση υποθέσεις, η Γερμανική Κυβέρνηση διατείνεται ότι ο BAföG στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους γενικού συμφέροντος. Με το άρθρο 16, παράγραφος 3, του νόμου αυτού διασφαλίζεται, πράγματι, ότι επίδομα σπουδών για το σύνολο της φοιτήσεως στην αλλοδαπή καταβάλλεται μόνο στους φοιτητές που απέδειξαν επαρκή βαθμό εντάξεως στη γερμανική κοινωνία.

Η απαίτηση περί ελαχίστου βαθμού εντάξεως προφυλάσσει επομένως το εθνικό σύστημα χορηγήσεως επιδομάτων για σπουδές στην αλλοδαπή, αποτρέποντας τυχόν υπέρμετρη οικονομική επιβάρυνση του κράτους που χορηγεί τις παροχές.

35 Κατά την εν λόγω κυβέρνηση, είναι επομένως θεμιτό να υποστηρίζονται οικονομικά, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους στην αλλοδαπή, μόνον οι φοιτητές που αποδεικνύουν επαρκή δεσμό εντάξεως στη Γερμανία, στοιχείο το οποίο αποδεικνύεται άνευ εξαιρέσεως στην περίπτωση φοιτητή που πληροί την προϋπόθεση περί αδιάλειπτης τριετούς διαμονής.

36 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι το Δικαστήριο έχει βεβαίως αποφανθεί ότι μπορεί να είναι θεμιτό για ένα κράτος μέλος, προκειμένου η χορήγηση επιδομάτων για την κάλυψη των δαπανών διαβιώσεως φοιτητών που είναι υπήκοοι άλλων κρατών μελών να μη συνεπάγεται υπέρμετρη επιβάρυνση η οποία θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις στο συνολικό ύψος των επιδομάτων που μπορεί να χορηγήσει το κράτος μέλος αυτό, να χορηγεί τέτοια επιδόματα αποκλειστικά στους σπουδαστές που έχουν αποδείξει ορισμένο βαθμό εντάξεως στην κοινωνία του οικείου κράτους μέλους, και ότι, εφόσον υφίσταται κίνδυνος υπέρμετρης οικονομικής επιβαρύνσεως κράτους μέλους, τότε, καταρχήν, παρόμοιοι λόγοι μπορούν να προβληθούν και όσον αφορά την εκ μέρους του κράτους μέλους αυτού χορήγηση επιδομάτων σπουδών σε φοιτητές που επιθυμούν να σπουδάσουν σε άλλα κράτη μέλη (προμνημονευθείσα απόφαση Morgan και Bucher, σκέψεις 43 και 44 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

37 Εντούτοις, κατά πάγια νομολογία, η απόδειξη που απαιτείται από κράτος μέλος ώστε να καταδειχθεί η ύπαρξη ουσιαστικού δεσμού εντάξεως δεν πρέπει να έχει υπερβολικά αποκλειστικό χαρακτήρα, προσδίδοντας αδικαιολόγητα μεγάλη σημασία σε στοιχείο το οποίο δεν είναι κατ' ανάγκην αντιπροσωπευτικό του κατά πόσον ο αιτών συνδέεται πράγματι και κατά ουσιαστικό τρόπο με το κράτος μέλος αυτό, αποκλειομένου κάθε άλλου αντιπροσωπευτικού στοιχείου (βλ. προμνημονευθείσα απόφαση D'Hoop, σκέψη 39, αποφάσεις της 21ης Ιουλίου 2011, C-503/09, Stewart, Συλλογή 2011, σ. I-6497, σκέψη 95, και της 4ης Οκτωβρίου 2012, C-75/11, Επιτροπή κατά Αυστρίας, σκέψη 62).

38 Μολονότι μπορεί να γίνει δεκτό ότι η ύπαρξη ορισμένου βαθμού εντάξεως μπορεί να θεωρηθεί αποδειχθείσα όταν διαπιστώνεται ότι ο φοιτητής διέμεινε, για ορισμένο χρονικό διάστημα, στο κράτος μέλος από το οποίο ζητεί να του χορηγηθεί επίδομα σπουδών, όταν η μόνη προϋπόθεση που προβλέπεται αφορά τη διαμονή υπάρχει το ενδεχόμενο, ωστόσο, όπως επισήμανε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 95 των προτάσεών της, αποκλεισμού από το οικείο επίδομα φοιτητών οι οποίοι, μολονότι δεν διέμειναν στη Γερμανία επί τρία συνεχή έτη πριν την έναρξη σπουδών στην αλλοδαπή, εντούτοις έχουν επαρκή δεσμό με τη γερμανική κοινωνία. Τούτο μπορεί να συμβαίνει οσάκις ο φοιτητής διαθέτει την ιθαγένεια του οικείου κράτους μέλους και πραγματοποίησε στο κράτος μέλος αυτό σπουδές πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως για σημαντικό χρονικό διάστημα, ή λόγω άλλων παραγόντων, όπως είναι, μεταξύ άλλων, η οικογένειά του, η εργασία του, οι γλωσσικές δεξιότητές του ή η ύπαρξη άλλων κοινωνικών ή οικονομικών δεσμών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, άλλες διατάξεις της επίμαχης στις κύριες δίκες νομοθεσίας καθιστούν οι ίδιες δυνατό να λαμβάνονται υπόψη άλλοι παράγοντες, πέραν της διαμονής του αιτούντος τη χορήγηση επιδόματος, τόσο για να αποδεικνύεται το κέντρο συμφερόντων του ενδιαφερομένου όσο και για να καθορίζεται εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις χορηγήσεως του οικείου επιδόματος στην περίπτωση ημεδαπών που διαμένουν στην αλλοδαπή.

39 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να προβεί στους αναγκαίους ελέγχους προκειμένου να εκτιμήσει αν οι ενδιαφερόμενοι επικαλούνται βάσιμα την ύπαρξη επαρκών δεσμών με τη γερμανική κοινωνία δυνάμενων να αποδείξουν την ένταξή τους σ' αυτήν.

40 Ως εκ τούτου όταν η μόνη προϋπόθεση που τίθεται είναι η αδιάλειπτη τριετής διαμονή, όπως στις υποθέσεις των κυρίων δικών, η προϋπόθεση αυτή έχει υπερβολικά γενικό και αποκλειστικό χαρακτήρα, υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των επιδιωκομένων σκοπών και δεν μπορεί, συνεπώς, να χαρακτηρισθεί ως αναλογική.

41 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω, στα υποβληθέντα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτά νομοθεσία κράτους μέλους κατά την οποία η χορήγηση, για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει το ένα έτος, επιδόματος σπουδών ή καταρτίσεως για σπουδές σε άλλο κράτος μέλος εξαρτάται αποκλειστικώς από το αν πληρούται προϋπόθεση, όπως αυτή που προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του BAföG, βάσει της οποίας επιβάλλεται στον αιτούντα υποχρέωση μόνιμης διαμονής, κατά την έννοια του νόμου αυτού, στην εθνική επικράτεια επί τρία τουλάχιστον έτη πριν την έναρξη των σπουδών αυτών.

Επί των δικαστικών εξόδων

42 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαίνεται:

Τα άρθρα 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτά νομοθεσία κράτους μέλους κατά την οποία η χορήγηση, για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει το ένα έτος, επιδόματος σπουδών ή καταρτίσεως για σπουδές σε άλλο κράτος μέλος εξαρτάται αποκλειστικώς από το αν πληρούται προϋπόθεση, όπως αυτή που προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του ομοσπονδιακού νόμου περί χορηγήσεως επιδομάτων σπουδών και καταρτίσεως [Bundesgesetz über individuelle Förderung der Ausbildung (Bundesausbildungsförderungsgesetz)], όπως τροποποιήθηκε, την 1η Ιανουαρίου 2008, με τον εικοστό δεύτερο νόμο περί τροποποιήσεως του ομοσπονδιακού νόμου περί χορηγήσεως επιδομάτων σπουδών και καταρτίσεως, βάσει της οποίας επιβάλλεται στον αιτούντα υποχρέωση μόνιμης διαμονής, κατά την έννοια του νόμου αυτού, στην εθνική επικράτεια επί τρία τουλάχιστον έτη πριν την έναρξη των σπουδών αυτών.

(υπογραφές)